

TRAUME SUSRETA: OMETALI »DOBIZAM« LUDIZAM? ILI TAKO JE GOVORILA SENKEROVA ZVJEZDANA (*ASTRA*)

Dubravka Crnojević-Carić

UDK 821.163.42.09Senker, B.-2

U radu ću se baviti odnosom osobnog i socijalnog u vremenima promjena dominantnih paradigmi, analizirajući dramu Borisa Senkera *Astra*. Čitajući navedenu dramu, susrećemo se s nekoliko prijelaznih, tranzicijskih perioda (konac Drugog svjetskog rata, sedamdesete godine prošlog stoljeća, kao i konac osamdesetih godina prošlog stoljeća) u kojima osobne i obiteljske sudbine bivaju izložene grubim nasrtajima društveno-političkih promjena. Drama je tiskana 2021. godine, godine koja također unosi brojne promjene u viđenja, doživljaj i narative pridružene slici, kako suvremenog svijeta tako i prošlosti (*historiji*). Sve navedeno promatrat će se i kroz očiste odnosa spram ludizma.

Ključne riječi: dobizam; ludizam; lapot; samožrtvovanje; klan

Završne riječi drame *Astra* (sentimentalne drame, kako piše Cvijeta Pavlović¹) jesu riječi Sjene Oca, onog tko pripovijeda o svom životu, naslovljujući pripovijest »Kratak i ispravan život majora tog i tog«. Sjena oca nastavlja raspravljati o imenovanju, to jest o naslovu te autobiografske priče: »... ti mu daj koji hoćeš.

¹ Autorica u pogovoru knjigu dramskog triptiha *Zvijezde* opisuje/kategorizira dramu *Astra* kao dramu »ozbiljno-sentimentalne intonacije« (Pavlović 2021: 276).

Samo nemoj da se ljudi smiju, ni naslovu, ni nama, ni našim životima« (Senker 2021: 114).

Možda čitajući ovu dramu nećemo u prvi mah prepoznati rukopis Borisa Senkera, pisca koji se godinama okretao smijehu, ironiji, persiflaži, kao obrani i odmoru od traume, u trenucima kada pažljivo propituje povijesne činjenice, otvarajući i apokrifna čitanja.

VREMENA PROMJENA NARATIVA

Senker je »osoba (od) riječi«, onaj koji pažljivo čita, komparira, analizira i kao znanstvenik i kao dramski pisac.

Mogli bismo ustvrditi i kako se Senkerova drama *Astra* bavi »ideologijom u govoru«.

Svjedoci smo naime naglašenih promjena narativa, pripadamo vremenu u kojem smo nagrađeni time što, živeći u zloglasnim »uzbudljivim vremenima«, postajemo znalci prepoznavanja na koji se način narativ može koristiti za manipulaciju masama. Tomu se posvećuje Boris Senker.

ASTRA I NOVO NORMALNO

Drama *Astra* tiskana je 2021. godine, godine koja također unosi brojne promjene u viđenja, doživljaj i narative pridružene slici, kako suvremenog svijeta tako i slici prošlosti (*historiji*). U prvom je planu, kao i inače u Senkerovim dramama, odnos osobnog i socijalnog. No ovoga je puta riječ o nekoliko platoa u vremenima promjena dominantnih paradigmi: onih koje su vidljive i onih skrivenih oku.

Čitajući *Astru* susrećemo se naime s nekoliko prijelaznih, tranzicijskih perioda. Naglasak je na vremenu oko i tijekom Drugoga svjetskog rata te neposredno nakon rata (pa se tako spominje i 1948. godina te sukob *titoista* i *staljinista*); tematizira se konac 1960-ih i početak 1970-ih u kojim djeluju *šezdesetosmaši* te *proljećari*, kao i konac osamdesetih godina prošlog stoljeća – radnja se naime događa »jedan od posljednjih dana 1989. godine« u Zagrebu, prisposobljujući

svijet prije pada Berlinskog zida, nakon njegova pada, upućujući i na promjene što se zbivaju na našim prostorima neposredno prije 1991. godine.

Ono o čemu Senker ne piše direktno, ali što je snažno prisutno, jest vrijeme u kojem završava pisanje drame, u periodu označenom stvaranjem / narativizacijom *novog normalnog*.

Senker implicite tematizira i problematizira vrijeme tranzicije, vrijeme COVID-a i nakon njega, vrijeme još jedne od kulture »otkazivanja« u kojem osobne i obiteljske sudbine bivaju izložene grubim nasrtajima društveno-političkih promjena, od izolacije i nadzora fizičkog kretanja, do revizije prošlog – osobito tzv. kodiranja intimnosti² u tonu skandala, inzistiranja na osjećaju traume, poigravanja pričama o vlastitim traumama, stvarajući veliko traumatizirano »mi« što slobodno odabire one koje će kamenovati.

* * *

Važno je naglasiti kako mnogi autori tematiziraju ratne godine, ali Senker, dobro poznajući situaciju, kao vrstan analitičar, govori o tabu temama: kako onim koje se tiču osobnog plana (ljubavna veza pastorke i poočima) tako i političkog stanja.

Senker piše o prešućivanim temama, pojavama i promjenama, pa tako, primjerice, i o situacijama u novinarskim kućama, povezujući ih sa sadašnjim vremenom.

Neprekidno smo naime u stvaranju nekog »novog normalnog«; s jedne strane u Senkerovoj drami stoje mladi koji uvijek misle da od njih potiče revolucionarna misao, s druge strane autor opisuje licemjerje, hipokriziju, one koji presvlače odijela, uniforme i kapute.

Međutim, tu su prisutni i oni koji su u stanju sačuvati kritički pogled, riskirajući isključenje, prisilno guranje u smrt – realnu (Otac) ili simbolički (prijevremenu mirovinu – Majka) te koji znaju prepoznati »igru«, pa tako i pravila igre, no ne žele ju prihvatiti (Majka: »Jesam, ali ne po njihovom« [Senker 2021: 110]).

² Niklas Luhmann piše knjigu o kodiranju intimnosti: *Ljubav kao pasija, O kodiranju intimnosti*.

Boris Senker tematizira tranzicijske godine koje najavljuju godine promjena, društvenih, ideoloških, ekonomskih, političkih; baš kao što opisuju i kako šire društvene promjene utječu na osobne priče. Jer »osobno je političko« u onoj mjeri u kojoj se političke promjene odražavaju na naše životne okolnosti.

Astra na prvi pogled sličí klasičnoj građanskoj drami, no velike su razlike. Gotovo je bolno do koje mjere Senker suptilno propituje i vlastitu podsvijest, vlastite stavove, rečenice i uvjerenja. To je znak odvažnosti, mudrosti onoga koji je prošao nekoliko promjena dominantnih paradigmi te osviješćeno tretira i propituje i vlastite ideje i ideale.

EPISTEMOLOGIJA I NEPOUZDANI PRIPOVJEDAČ

Senker odvažno propituje i čije je znanje, tko je tvorac novih narativa i s kojim ciljem.

On otvara epistemološka pitanja, kao i pitanja ima li »istine«, koliko je slojeva »istine« jedna osoba u mogućnosti otkriti. Jednako tako, odvažno supostavlja razne »istine«, sjećanja koja nisu podudarna – pa ni kod onih, ili osobito ne kod njih, koji su bliski ili pripadaju istom, obiteljskom i/ili poslovnom krugu.

Senker ide i korak dalje, postavljaajući situaciju tako da postajemo svjesni toga kako se mi mijenjamo, ali pamtimo i gradimo sebe narativizirajući zbivanja onako kako odgovara predstavi kojom prezentiramo »mene« i »ja« (Herbert Mead) sebi i drugima. Kod Senkera »ja« nije siguran u to što govori, a još je manje taj »ja« pouzdan pripovjedač.

SVIJET SKANDALA / SVIJET MEDIJA

Život u svijetu spektakla (u kojem je naglašen konzumerizam, potrošnja umjesto uporabe) doveo nas je, gotovo neprimjetno, u svijet skandala, podsmijeha i podjela.

Senker se toga ne dotiče izravno, ali govori o snazi riječi pa tako i medija, o manipulaciji medijima, govori o načinu formiranja novih poželjnih narativa,

o »novo-imenima«, prihvaćanju trendova, prakticanje onoga za što veliko MI dade odobrenje, s namjerom ostvarivanja željenih agendi, kao i okrenutosti k popularnim, uvezenim pričama.

VREMENA OTKAZIVANJA

Živimo u vremenu otkazivanja, koje se naziva i *kulturom otkazivanja*. Sva su vremena tranzicija i vremena otkazivanja.

Senker govori o vremenu filijarhata u kojem zrelost, iskustvo, mudrost nisu poželjne osobine. (O tomu ponajčešće progovara Majka: »Zaboravili su što je bilo, prebrisali« [Senker 2021: 39]).

Zanimljivo je primijetiti kako se pojedinci isključuju zbog optužbi koje vode stigmatizaciji, ugrožavanju osobnog sistema pojedinca.

Preko novokomponiranog »kodiranja intimnosti«, pritisaka na osobni sistem djeluje se dubinski a naizgled »slučajno«, na socijalni i ekonomski sistem. Njeguje se i gradi kult »žrtve«, kao i mit o zloći starijih kao dotadanjih navodnih nositelja »pozicije moći«. Mitologiziranje kulture traume poslužilo je demoniziranju tzv. pozicije moći.

Navedeno služi i kao poticaj i potpora kako bi se jedan vid šovinizma zamijenio drugim. U ime manifestne zaštite ranjivih afirmira se »ejdžizam«, »dobizam« ili – da upotrijebim meni draže termine – senicid ili gerontocid. *Ageizam* [ejdžizam] je termin koji je skovao 1969. godine Robert Neil Butler kako bi opisao diskriminaciju starijih osoba. Butler je ejdžizam definirao kao kombinaciju triju povezanih elemenata: 1. negativnih stavova prema starosti i procesu starenja; 2. diskriminacijske prakse prema starijim osobama; te 3. institucionalne prakse i politike koje odražavaju stereotipe o starijim ljudima.

Senicid je pak prvi upotrijebio 1889. godine afrički istraživač Harry Johnston. Izvijestio je kako su u staroj Sardiniji Sardi smatrali svetom dužnošću ubiti svoje starije rođake toljagom ili ih pak prisiliti da skoče s litice.

FUNKCIONALNOST

Funkcionalnost osobe u zajednici ili klanu od iznimne je važnosti: u trenutku kad se procijeni da osoba više nije funkcionalna kao član klana, kada se procijeni da bi njezinu funkciju mogao obavljati netko mlađi – cilj je osloboditi klan, obitelj ili društvo od tereta »beskorisnog izjelice«. Ubijanje starijih osoba može se provoditi: 1. aktivnim i 2. pasivnim metodama; simbolički i doslovno. Možemo govoriti o senioeutanziji, lapotu ili pak o altruističkom samoubojstvu. Stara osoba mogla bi se, a možda i trebala ubiti (*autothanasia*) altruistički.

U slučaju altruističnog samožrtvovanja, cilj je ispuniti staru tradiciju ili prestat biti teret klanu. I jedno i drugo shvaćeno je kao žrtvena smrt.

IMENA

Kad smo kod funkcija i funkcioniranja klana, odnosno zajednice, ova je drama, baš kao što piše Cvijeta Pavlović, »obiteljska priča prikazana kroz dramske osobe kao dramske funkcije (unutar obitelji i unutar društva)« (Pavlović 2021: 278).

Pogledamo li podjelu, odnosno popis dramskih likova, dodatno će se potvrditi do koje je mjere važno prikazivanje funkcionalnosti u zajednici (pa i u zajednici dramskih osoba).

Jedino je ona najmlađa nositeljica imena i to ne jednog, već dvaju imena (Zvjezdana i Astra). Asocijacija koja se pojavljuje je, naravno, igra imenima: vidljiva je sličnost s Marinkovićevom *Glorijom*, kao i Držićevim *Dundom Marojem*.³

Svi su ostali označeni svojim funkcijama, kako u samom komadu tako i u životu. Imenovani su kao Zvjezdanine, odnosno Astrine funkcije (Majka, Otac, Poočim)⁴. Zvjezdanin pak sin u dramskom komadu nije fizički prisutan, ali je nositelj simboličkog nadimka Mojo / »moje«.

³ Jagoda, Glorija, Magdalena; Laura, Manda.

⁴ Međutim, sve su uloge raspisane kompleksno: i ona Oca prvoborca u Drugom svjetskom ratu, Majke urednice novina spremljene u prijevremenu mirovinu, Poočima talentirana novinara i pisca.

ARHIVA SJEĆANJA – SPOMENARI

U *Astri* se otvaraju teme i dileme odnosa između svjedočenja pripovijedanom («prepričanom») i svjedočenja događaju.

Obje, i majka i kći, pripovijedaju o događajima koji su davno ostali iza njih, pa se otvara i pitanje osobnih arhiva sjećanja ili pri-povijesti, his-torije. »Prepričavanje« događaja podrazumijeva i različita generacijska pa tako i svjetonazorska očišta – što je danas također unutar polja fenomena »dobizma«.

TRAUMA SUSRETA

Riječ je o traumi susreta: susret majke i kćeri nakon osamnaest godina, susret počima i pastorke, susret ljubavnika, ponovni susret s napuštenim domom, pa tako i ulicama, trgovinama, kafićima.

Riječ je o susretima u kojima se međusobno probijaju zaštitne ograde te sav sadržaj gnojnih stanica nadire nezaustavljivo van. Trauma susreta podrazumijeva i dodir dvaju tkiva; međusobnog dodira minulih a prijelomnih godina, sučeljavanje raznih ideala, različitih uvjerenja. To je noć u kojoj se otkrivaju davno suspregnute misli i događaji, probijaju se čirevi trauma koji su rasli tijekom godina i boljeli zbog nemogućnosti raspuknuća.

POZICIJA ŽENE: MAJKA, KĆI

I tu Senker izmiče stereotipima: u njegovoj drami ne stoji iza svakog uspješnog muškarca njemu posvećena žena, već je ovdje riječ o partnerskom odnosu u kojem je žena snažna, glasna, aktivna, čvrsta ali i ranjiva, baš kako su ranjivi i njezini partneri. To je možda ponajbolji način izmicanja seksizmu: riječ je o drami koja nudi uvide u kompleksne intimne, obiteljske ali i političke odnose.

Majka je proživjela vremena tranzicije u nekoliko navrata. Ona povezuje sve platoe zbivanja: to je »njezina večer«, njezin je šezdeseti rođendan, Badnja večer, tj. večer porađanja, ali i proslava radnog »jubileja«.

GRANICE, ABJEKT, PRAG

U svakom tranzicijskom vremenu, u svakom vremenu »otkazivanja«, osobne su traume jednako bolne.

Možda je navedeno najuočljivije u jednoj od zadnjih rečenica u komadu. Izgovara je Sjena oca: »Čiji me metak dokrajčio? Ne znam, nitko ne zna, a nitko više i ne pita, ako je ikada i pitao« (Senker 2021: 114).

Senker ne pristaje na crno-bijele podjele, već se bavi *abjektivom*, prostorom same granice, spoja jednog i drugog, u kojem se spajaju suprotnosti, suočava nas s prostorom zazornog. Nema jasnih podjela i granica, nema ideala, za ideale – pokazuje se – »ginu budale«. Ne stoji ni na čijoj strani, pokazuje slabosti i s jedne i druge strane.

Tako Senker tretira, izmičući uobičajenim binarnim podjelama, i one koji su živi i one koji su umrli, one koji su još s ove strane rijeke i one koji se nalaze s druge strane.

ODNOS GOVORA, RIJEČI – ONIH IZREČENIH I NEIZREČENIH, ŠUTNJA I PJESMA

Astra je drama puna bjelina, neizgovorenog, neizrečenog, onog iskazivog tek iskosa, kako bi to rekla Julia Kristeva. Važne su riječi, ali i dodir, dodir bez riječi, kao i riječi bez dodira. Riječi, ovog puta stoje nasuprot šutnji i glazbi.

UTJECAJI, INTERTEKSTUALNOST

Vidljivi su brojni utjecaji, Senker se i sada ludički igra citatima, parafrazama kako autora svjetske tako i hrvatske dramske literature.

Već je na prvi pogled vidljiv utjecaj *Hamleta* (Sjena oca, Majka, Poočim, ovog puta nije sin već je kćer), Begovićeva *Pustolova pred vratima*, Šoljanove *Romance o tri ljubavi*, Marinkovićeve *Glorije*. Senker piše svojevrsnu romancu o trima ljubavima (ljubav koju gaje međusobno majka i otac, majka i poočim, poočim

i pastorka), ali i o trima vremena, o trima različitim paradigmama, o mijenjanju sistema u tri navrata.

Astra je dobar primjer za uočavanje te tematiziranje fenomena intertekstualnosti: nije bogata samo poigravanjem citatnošću i parafraziranjem već upućuje na to kako je svaki tekst intertekst pa ne možemo locirati, a ni detektirati kako u nama ostaju neke bivše rečenice ili pjesme koje su bile važne jednoj generaciji (*U tunelu usred mraka...*).

ISPRAVAN ŽIVOT, A NE »ČAST«

Moram se vratiti autorovu odabiru pozicije jednog od glavnih aktera koja omogućuje duboko i precizno propitivanje tadašnje društvene situacije: riječ je o inventivnom odabira »zanimanja« i pozicije žene-majke koja je nekoć bila urednicom dnevnih političkih novina. Preko njezinih iskustva Senker problematizira i analizira kako promjenom narativa dolazi do promjene sistema.

Na početku sam spomenula važnost »ispravnog« života te imperativa bivanja čovjekom (od riječi. »Ispravan« život na koji se poziva Sjena (Astrina) oca, kao i Poočima, vodi nas k zoroastrizmu – gdje je važno »ispravno misliti, ispravno govoriti i ispravno djelovati« (baš kao što govori i Sjena oca), a tako i Nietzscheu i njegovu *Tako je govorio Zaratustra*.

Zaratustra razgovara samo s onima koje naziva višim ljudima: tražiteljima smisla koji u praznini modernog života ne mogu naći utjehu, ali koji su izgubili stare ideale.

Novo je mjerilo svih vrijednosti i postupaka, jer religijski i metafizički Bog više ne može biti orijentacija. Cilj je postaviti nova mjerila čovjeku, moralu i povijesti. Nekadašnje vrijednosti ideali više ne vrijede, potrošeni su i razotkriveni.

MOST

»Što je veliko na čovjeku jest to što je on most«, kaže Zaratustra.
Slična je tomu i Zvezdanina pozicija – ona je:

1) most između generacija (Majka, Otac, Poočim i sin) – ona koja svjedoči generacijski jaz

2) most između istoka i zapada

3) između socijalizma i kapitalizma

4) između raznih jezika (engleskog i »naškog«) – ona koja također svjedoči o boli premošćivanja, prijevoda jednog jezika u drugi, ali i *okolišne kulture*: o onome što se događa kada odlazimo »u svijet«

5) predstavlja most između gitare i harmonike / u sebi nosi tragove nekadašnje članice školskog zbora, ali i kantautorice koja pjeva po noćnim klubovima

6) njoj pripada i prostor koji formira Otac, odnosno njegova Sjena, ona nosi sjenu očeve pojave na svom tijelu; u njezinoj su svijesti prisutni uvijek i pozicija i »renome« Oca

7) Zvezdana – Astra premošćuje, povezuje i prostor koji je dijelila s poočimom, novinarom; njegova fizička ne-prisutnost nadomještена je pojavnošću njihova sina, baš kao i glas koji je Poočim / ljubavnik/ Mojov otac, sam sebi oduzeo, pretvarajući se u vlastitu sjenu.

Poočim je, baš kao i Otac, postao Sjena, ali živuća sjena, Sjena od čovjeka, koji se rastače »jer je nudio laži«. Kako je zamukao, zatvorio je i prostor pisanja, kao i kretanja među ljudima. Sam je sebe žrtvovao.

»Ali sad mi se više ne nestaje« (Senker 2021: 62), govori Poočim pri koncu komada, pripremajući se na ponovno osvajanje Riječi, pa tako i živosti života.

8) ona je i most od šutnje k riječima, most između odobrenog, mita i svetog k apokrifnim tumačenjima važnih povijesnih trenutaka (poočimova analiza očeve smrti).

SJENE: ŠTOVANE I PREZRENE

Sjena oca je sjena koju poštuju, on ima spomenik: svi su svjesni njegova postojanja i nakon njegove smrti.

Majka je pak postala Sjenom voljom okoline, voljom politike. I svjesna je toga kako je vraćaju »u igru« samo zato da bi bila žrtvenim janjetom.

Zvjezdana se borila se sa sjenom pod kojom je rasla – poznatim imenima majke i oca. Odabravši novo ime, novu zemlju, novi sistem, otišla je kako bi i sinu simboličkog nadimka Mojo omogućila da umakne sjenama.

(Zvjezdana govori: »on je MOJ, moja odluka«. On je »mojo« i za njezina ljubavnika-poočima, Mojova oca, koji tek nakon dvadesetak godina izgovara: »to je moj sin«, te tim riječima oslobađa prostor bola.)

No nije uspjela: oni neprisutni intenzivnije su uz nas negoli oni koji dijele fizički prostor s nama. Astra/Zvjezdana jest most, ali se i kreće mjestom spajanja i razdvajanja, pa tako i pragom, granicom; ona živi u stanju trajnog izbivanja: izbiva iz svog jezika, svoje domovine; ne pripada ni tamo kamo je otišla, a ni tamo odakle je pobjegla, kako Majka kaže »od sramote« (usp. Senker 2012: 18).

PER ASPERA AD ASTRA?

Prva je asocijacija, a nama zaključna misao, kada čujemo ime »Astra« – rečenica koja glasi »od trnja do zvijezda«. Ta rečenica podrazumijeva uspon, događanje spasa, pa tako i »happy end«.

No Senkerova *Astra* ima dva kraja: jedan je onaj osmišljen za »zaljubljenike« (kao u komediji dell'arte); poočima i pastorku koji, iznoseći simbolično dva kofera, napokon spojeni napuštaju prostor doma.

Astra završava svojevrsnim hepiendom – za poočima i pastorku, ali i smanjujućem majke, lapotom one koja je do toga trenutka »vukla« obiteljski teret na svojim leđima.

Drugi je dakle konac namijenjen Majci, baš kao i Sjени Zvjezdanina oca.

ISPRAVAN ZAVRŠETAK?

Drama završava na prvi pogled »ispravno«. Svi mogu biti zadovoljni, stvari dolaze na mjesto, onakve su kakve trebaju biti: Majka – s obzirom na to da je stara – ostaje sama, s čvrstom namjerom da napusti svoj stan i odlazi u mali, gdje će dočekati i fizički kraj.

Oprašta zaljubljenicima. Leži, ispija po tko zna koje piće i razgovara sa sjenom svoga muža.

Ona je sada tek udovica.

ALTRUIISTIČKO SAMOŽRTOVANJE

Dakle, vratimo se na početak; nakon simboličkog senicida sa strane grupe dolazi do altruističkog samožrtvovanja. Riječ je naime o intelektualci kojoj je dužnost, a da bi živjela i otišla ispravno – zbog svojeg dostojanstva i empatičnosti – prihvatiti vlastito simboličko usmrćenje.

HAPPY END? ŽANR KAO IRONIJA ILI UTJEHA?

Ili je možda riječ o naizglednom »hepiendu« u klasicističkom stilu, kada svi znamo kako je takav sretan kraj tek iluzija (baš kao kod Molièreova *Tartuffea* gdje Orgona iznenada spašava Kralj ili u *Don Juana*, kojeg ubija grom), simplificiran umišljaj, kako bi se njime dodatno naglasila neminovna tragičnost života samog u kojem se problemi nužno ne rješavaju, a mnogi ostaju i nestaju nesretni.

Naizgledni *happy end* je »žanrovski potez«: naime, drama koja govori o traumama susreta – naglo se, naizgled nevino i naivno seli u žanr »ljubića«, podvlačeći time ironijski pomak.

SREĆA KAO PONOR

Sjetimo se na trenutak i spomenute Šoljanove romance: most je prisutan i u Šoljanovoj *Romansi*, no vitez ga nije u stanju prijeći, most se na koncu komada diže i on upada u pakao. U Senkerovoj *Astri* ponora naizgled nema. Osim – ako ponor nije sam »žanr« pa tako i »happy end«, sreća?

Netko bi rekao: »Sreća je u potpunosti neetička kategorija«.

LITERATURA

- Butler, Robert N. 1969. »Age-Ism: Another Form of Bigotry Get access Arrow«, *The Gerontologist*, vol. 9, br. 4. Washington: The Gerontological Society of America. Str. 243–246.
- Ferguson, Niall. 2020. »‘Senizid’ heisst das Wort der Stunde: Das Coronavirus wirkt im höchsten Masse altersdiskriminierend«, *Neue Zürcher Zeitung*. Zürich: NZZ.
- Georgevitch, T. R. 1918. »The Killing of the Khazar Kings«. *Folk-Lore*. London: Folk-Lore Society. Str. 238–247, doi:10.1080/0015587X.1918.9719061.
- Kuhn, Thomas S. 2015. *Struktura znanstvenih revolucija*. Prev. Mirna Zelić. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Luhmann, Niklas. 1996. *Ljubav kao pasija: o kodiranju intimnosti*. Prev. Darija Domić. Zagreb: Naklada MD.
- McKay, Anthony. 1970. »Harry Johnston: writer«, *The Society of Malawi Journal*, vol. 23, br. 2, str. 12–28.
- Nietzsche, Friedrich. 2022. *Tako je govorio Zaratustra*. Prev. Mario Kopic. Koprivnica: Šareni dućan.
- Pavlović, Cvijeta. 2021. »Kazališne astralije, dramski planetarij«. U: Senker, Boris, *Zvijezde* Zagreb: Leykam international. Str. 274-294.
- Senker, Boris. 2021. *Zvijezde*. Zagreb: Leykam international.

TRAUMAS OF ENCOUNTER: DOES »AGEISM« HINDER LUDISM? OR THUS SPOKE SENKER’S ZVJEZDANA (*ASTRA*)

Abstract

In this paper, I will examine the relationship between the personal and the social in times of shifting dominant paradigms, analysing Boris Senker’s drama *Astra*. Reading this drama, we encounter several transitional periods (the end of World War II, the 1970s, and the late 1980s) in which personal and family destinies are subjected to the harsh impacts of socio-political changes. The drama was published in 2021, a year that also introduced numerous changes in perceptions, experiences, and narratives associated with the image of both the contemporary world and the past (history). All of this will also be observed through the lens of attitudes towards ludism.

Key words: ageism; ludism; lapot; self-sacrifice; clan